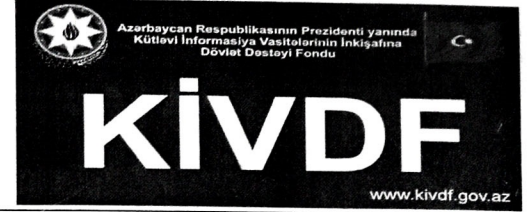

Layihənin istiqaməti: Azərbaycanın dövlətçilik tarixinin, milli adət-ənənələrinin, elm və mədəniyyətinin təbliği

№ 37 (2071) 6 aprel 2020-ci il

Ermənilərin Qərbi Azərbaycanda törətdikləri qırğınlar

Tarixin müxtəlif mərhələlərində, xüsusilə 1918-1920-ci illərdə ermənilərin Azərbaycana qarşı törətdikləri vahşiliklər, kütləvi qırğınlar, soyqırımlar haqqında danışılarkən, nədənsə daha çox Bakı ətrafı kəndlərdə, Quba, Şamaxı, Göyçay bölgələrində törədilən qırğınlardan söhbət açılmış, tarixi ailəmlər bu istiqamətdə tədqiqatlar aparmışlar.

Bunun nəticəsidir ki Qərbi Azərbaycanda, Naxçıvanda, Qarabağda xüsusilə Zəngəzurdə törətdikləri kütləvi qırğınlara az diqqət yetirilmiş, az qala unudulmaq dərəcəsinə gəlib çatmışdır. Bütün bunlar uzun illər məni narahət etmişdir. Əldə etdiyim məlumatları sisteme salmaq, hadisələrin canlı şahidləri olan el ağsaqqallarından eşitdiklərimi qələmə alaraq müasirlikimizə və gələcək nəsillərə çatdırmaq qərarına gəldim.

Rusiya dövləti hər hansı bir çevriliş olan kimi ermənilər ondan yararlanmağa çalışmış və istadiklərinə nail olmuşlar. 20-ci əsrin əvvəllərində də ermənilər azərbaycanlıları məhv etmək məqsədiylə nizami ordu yaratmağı qərara

aldılar. 1917-ci ilin may ayında Rusiya müvəqqəti hökumətinin başçısı Koreniskinin yanına adam göndərərək xahiş etdilər ki, rus ordusunda olan erməni əsgər və zabıtlarının buraxılmasına icazə versin. Həmin əsgər və zabıtların köməyi ilə yerli ermənilərdən könlüllər toplayıb türklərə qarşı vuruşan ordu yaratsınlar. Onlar Kerenkinin həm də silah-sursat istədilər. Rusiya müvəqqəti hökumətinin başçısı ermənilərin bütün tələblərini yerinə yetirdi. Ureklənən ermənilər 35 min nəfərlik qoşun korpusu yaradı. General T. Nazaryan ümumi komandanı təyin edildi. Korpus 3 diviziyağa bölündü. Diviziyalar arasında saha bölgüsü aparıldı. Hansı diviziya hansı bölgələrdə yaşayan azərbaycanlıları məhv etmələri planlaşdırıldı. General Andranik Ozanyan Naxçıvan, Zəngəzur və Qarabağın dağlıq hissəni, General Arışyan, Dro Qanayan, Nişdə Qaraqın (onlar 1905-ci il erməni-müsəlman davasında Sisiyanda Qəzər Ştepanyanının dəstəsində azərbaycanlılara divan tutublar). İrəvan, İrəvan ətrafı, Zəngibasar, Əçnəuzdin, Qurudüzü və

Vedibasar rayonunun aran hissəsində, Qəmərlı, Dərələyəz bölgələrində, Polkovnik Silikov-Silikyan Göyçə gölü ətrafı bölgələrində yaşayan bütün azərbaycanlıları qırmaq məqsəti idi.

General Arışyanın, Dro Qanayanın diviziyaçı İrəvan və şəhəratrafı azərbaycanlıları qırmağa başladılar. İrəvanda yaşayan azərbaycanlıları ermənilər qapı-qapı düşüb, qapını sındıraraq, kişiləri bir tərəfə, arvad-uşaqları o biri tərəfə aparırdılar. Kişiləri güllələyirdilər.

İrəvan sakinini, uzun illər məsul vəzifələrdə çalışan, hazırda haqq dünyasına qovuşan Musa Vəliyevdən dediklərindən:

"Kişiləri yığarkən qaçır həyətdəki qoz ağacının başına çıxıb gizləndim. Gecə o başdan qaçdım Dəlmə bağlarına ən hündür bir ağaca çıxdım onun başında qaldım. Qadın-uşaqları çilpaqlıqdan sonra ermənilər onları azərbaycanlıların Dəlmə bağlarında damırlara doldurub od vurub yandırdılar. Arvad-uşağın çığırtsı bütün dəranı götürürdü. Damlar yanır yanğın sənə qəfər inilti, sizli səsə kəsilib. Bu qəddar diviziyanın əsgərləri İrəvan ətrafı rayonlarının- Vedibasar, Zəngibasar, Qəmərlı, Qurtuluş kəndlərinin əhalisini qırması, evləri yandırmışdılar. Qəmərlı rayonunun 28 azərbaycanlı kəndi -Cıgdanlı, Ağhəmzəli, Sabuncu, Məsimli, Cənnəti, Seyidlər kəndlərinin camaatlarını ermənilər qırması, damırlara yığıb yandırmışdılar. Dro Qanayanın dəstəsi Axta rayonunun Təkerli, Dərəçiçək, Gümüş və başqa bir neçə kəndin camaatını qırması, bir hissəsini dağlara qovması, onlar da dağda borana düşüb qırılmışdılar. Kənekir rayonunun 40 kəndini ele qırmışdılar ki, bir nəfər də sağ qalmamışdı.

Hüseyn Abbasoğlunun söhbətindən:

İrəvanda qırğın zamanı şəhərin bütün adamları qaçır Göy məscidə Allah evinə dölmuşdülər. Uluxanlı kəndinin camaatını Dəvəli stansiyasında Azərbaycana gedən qatarın 4 vagonuna doldurub elə orada da hamısını qırmışdılar. Qəbiristanlığa gələn meyidlər şişib qoxmuşdular. Onların basdırılmasını İrən konsulluğu təşkil etdi. Bu qırğınlar Dərələyəzin Paşalı, Kotanlı, Her-her, Bulaqlar, Daylıxlı, Çaykənd, Tərp, Köşbək, Cul, Komur, Safolyu, Həsənkənd, Sallı, Qışlaq, Hors, Ələyaz, Qovuşuq, Ayısəsi, Qabaqalı, Qaraçay, Alxan və başqa kəndlərinin əhalisini Dro və Qaragən Nijdehin adamları damırlara doldurub yandırmışdı. Onların var-yoxunu talan etmişdilər.

Dronun quldur dəstəsi Dərələyəz zonasında 50-dən çox azərbaycanlı kəndini viran qoymuş, əhalisini qırması, damırlara doldurub yandırmışdı.

Göyçə mahalına hücum edən Silikov-Silikyan Basarkeçər rayonunun Çəmirlı, Tikpillekən, Alağöllər kəndlərinin əhalisini yandırdı qılncdan keçirdən sonra Zood kəndinin hörmətli ağsaqqalı Səməd ağadan erməni ordusu üçün 100 xalvar (bir xalvar 25 pid taxıl tutan ölçü qabıdır) taxıl tələb edir. Səməd ağa bu tələbi rədd edir. Ermənilər hücum edib kəndi yandırdı, əhalisini qırırlar. Səməd ağanı diri tuturlar, gündə 2 dəfə çilpaq küyünə qaynar samovər bağlayırlar. əslən Şamaxılı olan daşnak Ağacanyan Səməd ağanı aparıb çayın qırağında güllələyir və Kerkidəş kəndinin altında olan qanayanın dibində basdırır.

Çəmirlı kənd sakinini İmanqulu kişinin dediklərindən:

"1918-ci ildə qışın lap qarlı-boranlı günlərində 6 nəfər erməni gəlib dedilər ki, bütün kişiləri pristav çağır. Ev-av bütün kişiləri yığırlar. Mən bizim

evin yanında olan zağada gizləndim. Aparılan kişilərdən xəbər çıxmadı. Sonra ermənilər qalib qadınları-uşaqları damırlara doldurub yandırdılar. Basarkeçər rayonunda 40-dən çox azərbaycanlı kəndi var idi. Silikov-Silikyanın quldur dəstəsi Çəmirlı, Mollalı, yuxarı Zağalı, Qızılvəng kəndlərini talayıb, əhalisini qırıb, qadın, uşaq, qoca, cavan hamısını damırlara doldurub yandırmışdılar.

Basarkeçər rayonunun Atdaşı, Yanıx, Xartıdıq, Qızıl Xaraba kəndlərinin heç yana çıxış yolu tapmayan əhalisi Gözaldərə dağına üz tutdular hamısı da dağda borana düşüb qırıldılar. Daşnak Silikyan əsgərlərinə xüsusi tapşırırdı: Patronlara qanaət üçün döyün, qovun dağlara qoy dağlarda qırılınları meyidlərini qurd-quş yesin.

Göyçə gölü ətrafında olan kəndlərin əhalisini, Bayazıt rayonunun əhalisini qışın oğlan çağında qayıqlara doldurub, gölün ortasında gölə töküüb qırılmışdılar. Həmin qırğınlarda iştirak edən A. Papyan ermənilərə fəxrle deyirmiş.

"Mən Basarkeçərdə ağına-bozuna baxmadan tatarları, azərbaycanlıları qırıb tökdüm, hərdən adamın gülləyə heyifli gəlirdi bu köpəklərə qarşı ən etibarlı vasitə döyüşdən sonra sağ qalanların hamısını yığıb quyuya doldurub üstlərindən ağır daşlar tökdürdüm. Onlardan heç biri sağ qalmaz idi.

Erməni akademik Ohanesyanın yazdığına görə 18-ci əsrin sonunda İrəvan şəhərində yaşayan əhalinin 75% azərbaycanlılar, 25% isə erməni və qeyri millətlər olmuşdular. 1770-ci ildə tikilmiş Göy məscidində də evlərin arasında qalıır.

(ardı növbəti sayımızda)

Əvəz Mahmud Lələdə

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ YANINDA KÜTLƏVİ İNFORMASIYA VASİTƏLƏRİNİN İNKİŞAFINA DÖVLƏT DƏSTƏYİ FONDUNUN MƏLİYYƏ YARDIMI İLƏ

